

ŽEMAIČIŲ PASAKOS XIX a. IR XX a. PRADŽIOJE

BRONISLAVA KERBELYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Straipsnio objektas – XIX a. ir XX a. pradžioje Žemaičiuose užrašyti 599 pasakų variantai – spausdinti ir rankraštiniai tekstai. Didžiausias dėmesys skiriamas stebuklinėms pasakoms, kurių tuo laikotarpiu užrašyta daugiausia (282 variantai).

Darbo tikslas – apibūdinti tekstų ypatumus, kuriais remiantis šiek tiek galima spręsti apie jų rinkėjus, užrašymo aplinkybes, regioninius pasakų bruožus ir to meto tradicijos būklę.

Tyrimo metodas – žemaičių pasakų tekstai lyginami su analogiškais kitų Lietuvos regionų variantais. Lyginimui naudojama medžiaga – detalūs tekstų aprašymai Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartotekoje (LPTK) ir pasakų tipų bei jų versijų aprašymai dviejuose analitinio katalogo tomuose (Kerbelytė 1999, 2001).

Žodžių raktai: pasakos, regiono / nacionalinė tradicija, siužetas, tipas, epizodas / elementas / elementarus siužetas, eiliuoti intarpai, užrašytojas / medžiagos rinkėjas.

Panašių pasakų esama įvairių pasaulio tautų, ypač jų daug giminingų ar nuo senų senovės kontaktuojančių tautų tradicijose. Tačiau net vienos tautos pasakose pastebimi tam tikri regioniniai skirtumai. Šiame straipsnyje pamėginsime apibūdinti žemaičių pasakų sekimo tradicijos būklę XIX a. ir XX a. pradžioje, kai ji dar mažiau buvo veikiamą raštijos ir žmonių migravimo. Vadovaujamasi prielaida, jog archajiškiausių žanrų – pasakų apie gyvūnus ir stebuklinių pasakų – seniausieji užrašyti tekstai gali padėti atskleisti žemaičių regiono pasakų bruožus ir to meto sekimo tradicijos būklę.

Norint išsiaiškinti regiono pasakų ypatumus, būtina išskirti savitus, kitų Lietuvos regionų variantuose nesančius pasakų epizodus ar ištisus elementarius siužetus, įvairias tekstų turinio detales, ir pasistengti nustatyti jų atsiradimo priežastis.

Medžiagos rinkimas

Kadangi visi pasakų tekstai rašyti ranka, pirmiausia būtina aptarti požymius, priklausančius nuo medžiagos rinkėjų nuostatų ar kitų užrašymo aplinkybių. Pirmojo žinomo lietuvių pasakų rankraščio – Simono Daukanto rinkinio „Pasa-

kos masių“ tekstai (pirmą kartą jie paskelbti leidinyje „Lietuvių tauta“ 1932 m., o antrą – 1984 m; mes remiamės pastarąja publikacija) buvo užrašyti Kretingos, Palangos ir Gandingos apylinkėse. Rankraščių studijavę skelbėjai mano, jog pasakas užrašę keli asmenys (Grigas 1983: 34). S. Daukantai talkininkų ieškojęs Jurgis Pabrėža teigė radęs „do stodėtelo“. Vienam jų *privadzioojy Alseyka Kriaauczios*, o antras rašas *ysz losnos gaalwos* (ten pat: 15). Iki šiol nežinoma, kurias pasakas rašė tuodu „studentėliai“, kur konkretūs variantai užrašyti. Daugumos tekstų kalba gyva, vartojama daug dialogų, formulėmis tapusių posakių, pasakoms būdingos leksikos. Sakinių sandara atitinka tradicinį pasakų sekimo ritmą, tekstai „girdimi“, juos galima skaityti pasakų intonacijomis. Dėl to manytina, kad nemaža dalis variantų užrašyta pasakotojams sekant ir stengiantis nuo jų neatsilikti. Ko gero, fiksuoti sekamą pasaką ir tuo pat metu ją savaip perpasakoti būtų nelengva. Be to, pateikėjai stebi rašantįjį ir neretai geba palengvinti jo darbą sulėtindami sekimo tempą (rašant pasakas ranka, tokią sekėjų paramą teko patirti ir šių eilučių autorei). Taigi rinkinio skelbėjų teiginys, esą „Klaidinga būtų manyti, kad užrašytojai perteikė kitų pasakotojų, o ne savo individualios kalbos tipiškas ypatybes, nes anais laikais apie pasakotojų kalbos manierą dar niekieno nepradėta galvoti ir jos nepaisyta“ (ten pat: 35), gerokai skubotas. Paprastai „savais žodžiais“ rašoma, kai pasakas iš savo atminties fiksuoja niekada jų nesekę asmenys, ir kai sekimą girdėję šiek tiek išsimokslinę medžiagos rinkėjai greičiausiai vėliau stengiasi tekstus pataisyti, bet perpasakodami ar suteikdami literatūrinę formą juos tik sugadina. Gerų pasakų sekėjų net rašymas labai nevaržo. Ši pastaba tinka XIX a. ar vėliau ranka užrašytiems tekstams. Daliai Daukanto rinkinio tekstų būdinga rašto kalba, juose iš tikrųjų atsispindi užrašytojo individualybė, bet tuose variantuose, kaip matysime vėliau, pastebima ir turinio netikslumų.

Mėginkime bent šį tą apie medžiagos rinkėjus ar pasakotojus sužinoti iš pačių tekstų. Keliolikoje stebuklinių pasakų variantų yra išplėtos pabaigos – teigiama, jog pasakotojas dalyvavęs triukšmingose pasakos personažų vestuvėse. Aukštaičiai pasakotojai dažniau teigia ten alų midų gėrę, bet burnoje neturėję, rečiau skirtinguose regionuose aptinkama pabaiga, kurioje sekėjas sako gavęs dovanų, bet jas praradęs, o Žemaičiuose šiek tiek dažniau nei kitur jis priduria, kad likęs nuogas ir turėjęs slėptis, bet kartu su pakulomis ar lapais buvęs įkištas į patranką ir iššautas. Paprastai sekėjas atšaunamas ten, kur gyvena ar seka pasaką (minimas tikro kaimo pavadinimas).

Vienos Daukanto rinkinio pasakos pabaiga netikėta: sakoma, kad pasakotoją atšovę į *Vilniaus guberniją* (DŽT nr. 490). Kadangi tekste atsispindi žemaičių tarmės ypatumai, galima manyti, jog pateikėjas (ar iš atminties rašęs asmuo) pakartojo ne Žemaitijoje girdėtą pasaką. Beje, šiame ir dar viename Daukanto rinkinio tos pačios pasakos variante (DŽT nr. 489) bei aukštaičių tekstuose vaizduojamos eželio vedybos, tuo tarpu Žemaičiuose užrašytuose kituose kūrinių variantuose – vėželio vedybos. Be abejo, tai neesminė detalė, bet pastebėtas personažo varijavimo dėsningumas ją sureikšmina.

Dar vienas šio rinkinio variantas baigiamas vestuvininkų šėlimu ir priduriama, jog iššautas pasakotojas atlėkęs ant Gužauskio kalno ir tebegyvena *ant to kalno po dzis dzien* (DŽT nr. 500). Mums nepavyko rasti tokio kalno (greičiausiai jis pavadintas žemės savininko ar netoliese gyvenusio žmogaus pavarde). Tekste yra tarmėje įprastų svetimybų, tačiau sakinio pabaiga rodo, jog pasakotojas neretai kalbėjo lenkiškai.

Pasakos apie ištikimą tarną tekstas užrašytas rašto, net kanceliarine kalba, jame nemažai lietuvių kalbai nebūdingų inversijų. Į kūrinių įterptas pamokymas tarnams sekti pasakos herojaus pavyzdžiu ir priduriama: *Negu aš jei teip slūžysiu, kuomet jei ponas Dievas duos man poną dvasišką, kursai čia rašau* (DŽT nr. 494). Po šių žodžių pasaka tęsiama. Noras tarnauti „dvasiškam ponui“ ir esamojo laiko veiksmažodis *rašau* greičiausiai rodo, kad tekstą iš atminties rašė neaukšto statuso žmogus.

Rašto kalbai artimesnė ir pasakėčių kalba (DŽT nr. 459, 467, 469–474). Dvi pasakėčios (DŽT nr. 472, 474) Lietuvoje daugiau neužfiksuotos, o viena dar kartą aptikta tik Žemaičiuose (DŽT nr. 468). Veikiausiai šiuos kūrinių iš atminties rašė mokslo ragavę ir nuo sakininės tradicijos nutolę asmenys.

Daugiausia (apie 700) pasakojamosios tautosakos variantų XIX a. pabaigoje surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Tarp jo kartu su talkininkais užrašytų tekstų yra 357 žemaičių pasakų variantai; 193 tekstai – stebuklinės pasakos. M. Davainis-Silvestraitis ėmė intensyviai rinkti medžiagą, kai susipažino su Edmundo Veckenstedto 1883 m. paskelbtu falsifikuotą „žemaičių mitų“ rinkiniu. Neatpažinęs falsifikatų, jis klausinėjo žmones apie niekam negirdėtus dievus ir dievaičius, tačiau pateikėjai dažniausiai pasakojo tradicines sakmes ir pasakas (Kerbelytė 1973: 13–16). Dabar sunku pasakyti, ar egzotiškus personažų vardus, dievaičius, lietuviškus vietovardžius ir tolimų kraštų pavadinimus įterpė sufleruojančių klausimų paskatinti pateikėjai, ar tekstus, ypač rinkimo pradžioje, taip „praturtino“ pats užrašytojas. Šie intarpai iš esmės nepaveikė pasakų turinio ir stiliaus: M. Davainis-Silvestraitis rašė kruopščiai, atspindėjo pasakų sintaksės ypatumus ir žemaičių tarmę. Ypač autentiška jo ištikimo padėjėjo Vincento Bakučio iš savo atminties ir iš kaimynų užrašytų pasakų kalba. M. Davainis-Silvestraitis pasakas *dosłownie*, t. y. pažodžiui, vertė į lenkų kalbą, meniškus posakius ir formules pateikdamas ir lietuviškai. Labai daug pasakų lietuviškų originalų dingo juos slapstant spaudos draudimo laikais. Liko jų vertimai į lenkų kalbą – Varšuvoje lenkų folkloristo Jano Karłowicziaus rūpesčiu paskelbti du „Podania Żmujdskie“ tomai (DSPŽ 1–2), parengtas spaudai trečiojo tomo rankraštis (DSPŽ 3) ir dar kitiems reikalams verstų pasakų rankraštis (DSP). Visi M. Davainio-Silvestraičio vertimai ir keli lenkų kalba užrašyti tekstai pristatyti spaudoje (DSPSO 409–434).

Kiti žemaičių pasakų rinkėjai buvo ne tokie produktyvūs, bet ir nebuvo linkę ieškoti labai senoviškų, net pagoniškų prisiminimų. Pirmoji žinoma autentiškų žemaičių pasakų publikacija – J. Karłowicziaus 1887 m. lenkiškai paskelbti keturi tekstai (KPBL nr. 48, 65, 67, 83). Rusų kalbininkas Aleksandras Pogodinas užrašė keturias žemaičių pasakas; originalus ir vertimus į rusų kalbą 1894 m jis paskelbė periodiniame leidinyje „Живая старина“ (visas A. Pogodino užfiksuotas sakmes

ir pasakas perspausdino Jonas Basanavičius – BsLPĮ 2, nr. 1–9). Nemažai žemaičių pasakų apie gyvūnus užrašė Šilutės gydytojas Hugo Sheu; jos vėliau buvo paskelbtos kartu su vertimais į vokiečių kalbą (SchPP). H. Scheu rankraštyje yra ir kitų žanrų pasakų, prie kai kurių tekstų nurodoma, kad užrašyta 1860 m. Telšiuose (LTR 1583). Iš atminties 18 žemaitiškų pasakų užrašė Antano Baranausko paskatinti kunigų seminarijos klierikai (pirmą kartą tekstai skelbti BLM 1920). Kitų rinkėjų užrašytos pasakos buvo paskelbtos tik XX a. pabaigoje arba iki šiol tebėra rankraščiai.

Kai kurie rinkėjai yra žymūs rašytojai ir kiti kultūrai nusipelnę žmonės bei jų paskatinti talkininkai – Žemaitė, Vaižgantas, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Lauryno Ivinskio bei Povilo Višinskio korespondentai (LRŠ), kalbininkas Kazimieras Jaunius. 1874 m. šešias pasakas tarmiškai užrašė *pons Vaicekauskis miedinčius šveiseusi kunigaikšti Bagdona Eginski* (RA 477–525), vieną pasaką iš elgetos nuo Luokės užrašė žymus tautosakos rinkėjas Matas Slančiauskas (SIŠLP nr. 120). 1903–1905 m. savo gimtinėje, Šiluvos valsčiuje, 14 pasakų užrašė būsimas gamtininkas Pranas Šivickis (LMD I 144, I 315). Apie kitus užrašytojus, be jų pavardžių ar tik slapyvardžių, iki šiol daugiau nieko nežinoma. Ypač kruopščiai 16 pasakų užrašė Pranas Uoselis (LMD I 558, I 897), 14 pasakų – Briedžio slapyvardžiu žinomas asmuo, po vieną pasaką užrašė Teofilė Mineikaitė, A. Milašius, J. Savickis, Bajorinas, Galvočius, Žuvis (BsLP 2; BsLPĮ 2). Kartais duomenys apie užrašytojus šiek tiek panašūs ir skatina spėlioti. Ateityje turėtų paaiškėti, ar Kvėdarnos apylinkėje pasaką užrašęs J. K. – tai Kazimieras Jaunius, ar J. Basanavičiaus pristatytas kaip Briedis ir A. Baranausko talkininkas Brydis – ne tas pats asmuo ir panašiai.

Pasakų repertuaras

Kaip minėjome, XIX a. ir XX a. pradžioje Žemaičiuose užrašyta palyginti daug stebuklinių pasakų (282 tekstai). Kitų žanrų pasakų užrašyta gerokai mažiau: 51 pasaka apie gyvūnus, 9 pasakėčios, 64 pasakos legendos, 71 novelinė pasaka, 14 parabolinių, 34 pasakos apie kvailą velnią, 69 buitinės pasakos, 4 melų pasakos ir 1 formulinė pasaka. Nors atstovaujami visi lietuvių pasakų žanrai, nustatyti jų populiarumą to meto tradicijoje gana sunku, nes dalis medžiagos rinkėjų orientavosi į „rimtas“ pasakas. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakinės ekspedicijos (1973 m.) dalyviai Raseinių rajono apylinkėse, kuriose medžiagą rinko M. Davainis-Silvestraitis, visus pateikėjus pirmiausia klausinėjo stebuklinių pasakų, tačiau jų užrašė nedaug. Ypač atkakliai ieškota XIX a. užrašytų unikalių ir retų kūrinių, bet jų rasti nepavyko. Daugiausia užrašyta pasakų legendų, novelinių ir buitinių pasakų, net tokių siužetų, kurių nėra M. Davainio-Silvestraičio medžiagoje (Kerbelytė 1976). Vargu ar XIX a. pasakotojai šių pasakų nemokėjo. Veikiau stebuklinės pasakos atrodė esančios ne tokios aktualios ir ėmė trauktis iš tradicijos, o išpopuliarėjo atvirą didaktinę paskirtį turinčios pasakos legendos ir novelinės pasakos, dėl ryškesnės klausytojų linksminimo paskirties pasidarė patrauklios buitinės pasakos.

Apie XIX a. ir XX a. pradžios žemaičių pasakų repertuarą šiek tiek galima spręsti iš to, kokių kūrinių variantų užrašyta*. Daugelio pasakų žanrų negausūs tekstai vargu ar repertuarą atspindi. Galima atkreipti dėmesį į tai, kad Žemaičiuose neužrašyta tų pasakų apie gyvūnus, kurios populiarios Lietuvos rytuose ir rytų slavų tradicijose. Tai pasakos „Vilko giedojimas“ (AT 163 / 1.2.3.3.), „Meška reikalauja savo vilnų“ (AT 163 B* / 1.2.1.16.), „Smalinis veršelis“ (AT 159 / 1.1.2.13.). Keista, jog kalbamu laikotarpiu niekas neužrašė daug kur žinomo siužeto žemaičiams ypač būdingos atmainos apie Striukę Bubę, ėjusią į dvarą avių vogti ar į pragarą sielų vaduoti (AT 210 / 1.1.1.18.).

Gana gausūs žemaičių stebuklinių pasakų variantai teikia daugiau duomenų žemaičių kūrinių repertuarui nustatyti. Lietuvių stebuklinių pasakų variantai daugiau ar mažiau atitiko 174 AT siužetų tipus ar jų fragmentus, o XIX a. ir XX a. pradžios žemaičių pasakų tekstai priskirti 102 AT tipams. Visi lietuvių stebuklinių pasakų variantai priskirti 74 struktūriniais-semantiniams tipams, o ankstyvieji žemaitiški tekstai – 51 tipui (Kerbelytė 1999, 2001). XX a. viduryje nemažai žemaičių pasakų užrašė mokytojai ir moksleiviai, antrojoje pusėje – folkloristai profesionalai, kraštotyrininkai bei kiti patyrę medžiagos rinkėjai, todėl repertuaras gerokai pasipildė. Pastebėta tendencija: kai pirmieji medžiagos rinkėjai užfiksavo po kelis tos pačios stebuklinės pasakos variantus, tai XX a. viduryje ir antrojoje pusėje užrašyta variantų, kurie priklauso tam pačiam AT tipui. Kai remiantis kiekvieno teksto analize AT variantai šių eilučių autorės buvo priskirti struktūriniais-semantiniams tipams ir versijoms, šalia kelių senųjų žemaičių tekstų atsistoja keli ar net keliolika vėliau užrašytų to paties regiono variantų. Tai rodo, jog šios pasakos ilgai buvo perduodamos iš kartos į kartą, o jų pobūdį tradicija kontroliavo.

Prie kelių XIX a. Žemaitijoje užrašytų pasakų vienintelių variantų naujų tekstų neprisidėjo. Pasakos „Sesuo ir devynagalvis slibinas“ (AT 312 / 1.1.1.4.) vienintelių variantą užrašė M. Davainis-Silvestraitis (DSPŽ 3 249). Raseinių valsčiaus Pakalnupio kaime Uršulė Mačiulienė, 50 metų amžiaus, jam papasakojo unikalią pasaką (DSPSO nr. 1). Tekste sujungti du siužetai. Pirmajame pasakojama apie karalaitį, kuris ieškojo nuotakos, mokančios susiūti siulę be siulės, užlopyti lopą be lopo ir gražinti tris vėles, keliu einančias. Herojus tokią nuotaką rado: kai mergaitės motina ragana tris kartus išplėšė jo plaučius, mergaitė juos sugražino taip, kad nė žymės neliko. Nieko panašaus lietuvių pasakose nėra; kol kas toks siužetas nerastas ir paskelbtuose įvairių tautų pasakų kataloguose. Antrame šio teksto siužete pasakojama apie nuotakos motinos užduoties vykdymą. Jame irgi yra lietuvių pasakose neaptiktų epizodų, bet jis vis dėlto primena kūrinių „Prašoktos kurdaitės“ (AT 306 / 3.1.0.9.). Gaila, kad M. Davainis-Silvestraitis nepasiteiravo, iš ko pateikėja šią pasaką išmoko. Moterys gerokai sėslesnės už vyrus, XIX a. raštingų kaimo moterų irgi buvo

---

* Kaip įprasta, straipsnyje nurodomi siužetų tipų numeriai pagal tarptautinį Antti Aarne'is ir Stitho Thompsono pasakų katalogą (vartojama santrumpa AT). Kadangi AT tipams neretai priskiriami panašios išorės, bet skirtingos semantikos variantai, po brūkšnio (/) rašomas keturženklis skaičius – tipo numeris ar tipų junginių numeriai pagal šio straipsnio autorės sukurta struktūrinę-semantinę pasakų klasifikaciją.

nedaug, vadinasi, pasakotoja turėjo girdėti kito pateikėjo sekimą, ir gal ne kartą, nes tekstas darnus ir meniškas. Jis įdomus kaip pavyzdys, jog iš svetur savo tradicijai nebūdingus kūrinius gali perimti smalsūs ir talentingi žmonės, tačiau naujoje dirvoje šie kūriniai neilgaamžiai.

Kai XX a. pradžioje Žemaičiuose užrašytas vienintelis pasakos variantas, kartais vėliau aptinkami jau iš pasakų knygų ar kitaip išmokti XX a. išpopuliarintų kūrinių variantai. Pavyzdžiui, taip atsitiko su pasaka apie žalčio žmoną (AT 425 M / 3.1.0.2. + 1.1.1.23.). Vienintelį savitų detalių turintį jos variantą užrašė P. Šivickis. Kaip ir dalyje kitų variantų, pasakos pradžioje skelbiama, kad mergaitė tekės už to, kas atspės, iš kieno odos pasiūti jos batukai. Iš *ledo išlindęs žmogus su žuvies uodega* atspėja: – *Ogi iš utėlės*. Toliau siužetas gerokai sutrauktas, bet tradicinis (LMD I 315/4). Vėliau užrašyti tos pasakos variantai – netobuli išpopuliarinto vakarų Aukštaičiuose užrašyto varianto atpasakojimai. Pasakos „Gulbė pati“ (AT 400* / 1.1.3.4.) vienintelis variantas užrašytas tik XX a. antrojoje pusėje; tai irgi spausdinto aukštaitiško teksto miglotas atpasakojimas. Taigi, norint spręsti apie žemaičių pasakų repertuaro pokyčius, kiekvieną XX a. viduryje ir antrojoje pusėje užrašytą variantą būtina tirti tekstologiškai. Tikėsimės, kad tas didžiulis darbas ateityje bus atliktas.

Kelių net gana populiarių kituose Lietuvos regionuose pasakų Žemaitijoje nerasta nei XIX a., nei vėliau. Tai „Trys seserys nelaisvėje“ (AT 311 / 3.1.0.3., 3.2.0.3.), „Paukščiui paversta žmona“ (AT 405 / 1.2.1.10., 1.2.1.12.), „Oželis padėjėjas“ (AT 314 B* / 1.1.1.4., 1.1.1.22., 1.1.2.3.), „Motina – lūšis“ (AT 409 / 1.2.1.8., 1.2.1.10., 1.2.1.12.). Žemaičiuose neužrašyta pasakų, kurių nedaug variantų užfiksuota ir kituose Lietuvos regionuose. Galima manyti, kad stebuklinių pasakų atranka (archajiškų kūrinių nykimas iš tradicijos) Žemaitijoje vyko kur kas intensyviau negu kituose Lietuvos regionuose. Teigti, kad ir senų senovėje šiame regione nesektos pasakos, kurių XIX–XX a. medžiagos rinkėjai neaptiko, nėra pagrindo.

Saviti tekstų elementai

Kai skelbiami tekstai tik priskiriami tarptautiniams siužetų tipams ir iš tarptautinio katalogo perkeliama informacija apie jų paplitimą Europos tautų tradicijose, gali susidaryti klaidingas įspūdis, jog pasakų sekėjai stabiliai kartoja tam tikrus modelius. Kiekviename tekste galima rasti savitų detalių. Tačiau net tada, kai kūrinių aprašymai kataloge paremti kiekvieno teksto analize, tenka praleisti kūriniui nebūdingas detales ar neatspindėti individualių interpretacijų. Tuo tarpu siekiant apibūdinti regiono pasakų ypatumus ir tiriamo laikotarpio tradicijos būklę, šie „nukrypimai nuo normos“ gali būti iškalbingi. Nekomentuodami darnių siužetų tekstų, kuriuose esama neesminių pateikėjo ar užrašytojo individualybės požymių, apžvelgsime epizodus ir detales, kurių neaptikta analogiškuose kitų Lietuvos regionų variantuose. Taip pat aptarsime netobulus, siužetų logikai prieštaraujančius dalykus (jie galėjo atsirasti ir dėl užrašytojų kaltės).

Daukanto rinkinio tekste „Šuo su kate susibarusiu“ (AT 104 / 1.1.1.18.) šuo eina kariauti, *paėmęs levą, mešką, britvoną*, o katė paėmusi gaidį (DŽT nr. 458). Paprastai šioje lietuvių pasakoje naminis gyvūnas / silpnas žvėrelis susipyksta su

vilkui. Pirmasis pasikviečia naminius gyvūnus, kurių vilko talkininkai laukiniai gyvūnai nepažįsta, palaiko pavojingais ir išsigandę pabėga (Kerbelytė 1999: 48). Analizuojamame tekste laukiniai gyvūnai slepiasi, o katinas vieno jų uodegą palaiko pele, ją griebia ir žvėrį išgąsdina. Šis epizodas paimtas iš pasakos, kaip laukiniai žvėrys katiną palaikė baisyje žvėrimi (AT 103 A / 103 B* / 1.1.1.18.), ir liudija apie kūrinių sąveiką.

Daukanto rinkinio pasakėčia „Dvi pelės“ (AT 112 / 2.1.2.3.) baigiasi tuo, kad pas naminę pelę išsigandusi laukinė pelė pasikviečia naminę į svečius ir ją klastingai užmuša (DŽT nr. 459). Pateikėjas ar užrašytojas nesuprato kūrinių esmės: laukinė pelė pamatė, kad naminė pelė turtinga, bet nuolat turi bijoti, ir nusprendė, kad lauke gyventi geriau (Kerbelytė 1999: 100). Greičiausiai nedėsningą pabaigą prikūrė pasakėčia primiršęs ir iš atminties ją rašęs asmuo.

„Pasakų masių“ tekste „Senas savo mandrumu išėita visur“ vilkai sumano išvartyti iš namų gyvulius pavaišinti, o paskui papjauti, bet išsigąsta „svečių“ giedojimo ir pabėga. Sugrįžusi ir į trobą besiveržiantį vilką gyvuliai dar kartą išgąsdina (DŽT nr. 461). Pirmasis epizodas nelabai logiškas (vilkai žinojo, kas netyčia pas juos užklydo). Kai tekste yra antras giminingos semantikos epizodas, pirmasis nereikalingas; analogiškuose variantuose jis ir neaptiktas. Pirmąjį epizodą galima laikyti ir pateikėjo, ir užrašytojo improvizacija, o antrasis – tai tradicinis elementas, aptinkamas skirtingas pradžias turinčiose giminingose pasakose (AT 130, 130 A, B, C / 1.1.1.18.).

Pasakoje „Medinčius, levas ir lapė“ (DŽT nr. 464; AT 155 / 1.1.1.19.) nėra svarbaus ir kituose Žemaitijos bei kitų regionų variantuose esančio epizodo, kuriame sutikti žmonių nuskriausti gyvuliai patvirtina, kad už gera užmokama piktu. Tekste lapė iš karto nori pamatyti, kaip levas buvo medžio prispaustas. Gyvulių „teismas“ sukelia rimtų apmąstymų apie gyvenimo dėsningumus. Greičiausiai sutrumpintą tekstą savo atmintyje laikė užrašytojas – jaunas žmogus, kuriam laiminga pabaiga buvo svarbesnė už žmonių elgesio vertinimus.

Sudėtingų struktūrų stebuklinės pasakos turi daugiau galimybių varijuoti: pateikėjai gali pasirinkti kai kuriuos epizodus iš regiono tradicijoje žinomų kelių ekvivalentiškų elementų arsenalo. Todėl pirmiausia atkreipsime dėmesį į panašius personažų veiksmus ar objektus, kurie aptinkami skirtingų pasakų kontekstuose.

M. Davainis-Silvestraitis užrašė net tris pasakos variantus apie raganiui / velniui pažadėtą sūnų, kuriam mergaitė padeda atlikti sunkias užduotis (AT 313 A, C / 3.1.0.2., 3.1.0.11., 3.1.0.12.). Kai jaunuolis ir mergaitė sumano pabėgti, ji pavirsta debesimi ir neša jaunuolį (DSPŽ 2 100, 434, 3 40). Kituose variantuose bėgliai mėto daiktus, kurie virsta kliūtimis ir trukdo vyti, arba tampa neatpažįstami. Retuose variantuose (vieną jų užrašė M. Davainis-Silvestraitis – DSPŽ 1 88) išlaikysiam bandymus jaunuoliui leidžiama grįžti namo.

Briedžio užrašytame pasakos „Karalaičių vadavimas“ variante (AT 301 A / 1.1.1.7. + 1.1.1.24.) grįžęs iš požemio stipruolis trobelėje randa tabakinę su paukščio plunksna, kurią pajudinus sukelia daug paukščių ir atneša puikius drabužius (BsLP 2 249). Dalyje šios pasakos variantų herojus išvaduotų karalaičių dvarus susideda

į kiaušinius, o vėliau iš jų paima drabužius ir pristato juos karalaitėms. M. Davainio-Silvestraičio užrašytame tekste (DSPŽ 1 175) apdarus ir karietą iš tabokinės išima pamiršta žmona, padėjusi jaunuoliui vykdyti užduotis (AT 313 C / 3.1.0.11., 3.1.0.12.).

Pasakoje „Kova ant tilto“ (AT 300 A / 1.1.1.24.) stipruolis kaunasi su slibinu, o jo draugai miega ir nemato ženklų, kad jie turi skubėti į pagalbą: pamatę ženklą, jie atbėga arba bijo slibino ir niekur neina. M. Davainio-Silvestraičio užrašytuose variantuose stipruolis prašo išleisti tik jo žirgą, bet draugai / karčemos šeimininkė miega ir nemato sutarto ženklų. Žirgas pats išplėšia tvarto stogą ir atbėga padėti (DSPŽ 3 358, 382).

Lietuvoje labai populiariūs pasakos „Karalaitė ant stiklo kalno“ (AT 530 / 3.1.0.13.) „Pasakų masių“ rinkinio variante aptinkama reta ir, ko gero, archajiška detalė. Trečias brolis kvailys tris naktis eina prie tėvo kapo, ir tėvas kaskart jam liepia susirasti kaukolę ir pažiūrėti į vidų. Sūnus pažiūri ir pamato pulkus galvijų, kuriuos jis bet kada galės pasišaukti. Vis dėlto ši detalė nelabai suderinta su pasakos siužetu: kai kvailiui reikia užjoti ant stiklo kalno, jis pažiūri į kaukolę – atbėgęs žirgas atneša puikius drabužius ir herojų užneša ant kalno. Tikriausiai pateikėjas ar užrašytojas jautė nenuoseklumą ir įterpė dar vieną niekur neaptiktą, greičiausiai improvizuotą epizodą – laimėjęs karalaitės ranką, kvailys pažiūri į tris kaukoles ir su visomis bandomis dar kartą užkopia ant stiklo kalno (DŽT nr. 495).

Viename M. Davainio-Silvestraičio užrašytame tos pačios pasakos variante kvailys eina prie tėvo kapo ir gauna kepurę, kurios visko galima prašyti. Jis paprašo, kad atsidurtų ant stiklo kalno (DSPŽ 3 328). Tai, ko gero, skubotai papasakota pasaka.

P. Uoselio užrašytoje darnaus siužeto pasakoje (AT 554 / 3.1.0.12.) senis išbando tris brolius ir liepia jiems surinkti daugybę lauke išbarstytų pinigų. Užduotį įvykdo tik trečias brolis kvailys, kuriam padeda jo anksčiau išgelbėtos skruzdės. Lietuvių pasakose šio elementaraus siužeto tipo variantuose liepiama išrinkti iš pelenų aguonas. P. Uoselio variante kvailiui skiriama užduotis: jis turi pasakyti, kuris iš trijų negyvų senių yra valgęs duoną su medumi. Bitė tai sužino (LMD I 558/15/). Nėra pagrindo šį epizodą priskirti prie improvizacijų, tačiau panašios užduoties nepavyko aptikti nei lietuvių, nei kitų tautų pasakose.

Stebuklinių pasakų variantuose kartais praleidžiami esminiai epizodai. Pavyzdžiui, vargšas brolis neša į pragarą miežinį pyragą, bet ten jo nepanaudoja (DŽT nr. 504). Kituose šios pasakos variantuose vargšas vaišina velnius, o šie leidžia pasisemti nuo katilų putų (AT 480 C* / 3.1.0.8.). Komentuojamame tekste vargšas nežinia kodėl prašosi priimamas į pragarą. Kai velniai bėga klausti Dievo, ar vargšą galima priimti, angelas šiam į užantį pripila putų. Velniai praneša, kad Dievas liepęs vargšui eiti namo, ir jį išleidžia (toliau pasaka sekama tradiciškai).

Stebuklinėms pasakoms nebūdingų detalių atsiranda dėl skirtingų žanrų sąveikos. Pirmiau apibūdintos pasakos „Karalaitė ant stiklo kalno“ (DŽT nr. 495; AT 530 / 3.1.0.13.) pradžia beveik sutampa su buitinės pasakos apie trečią brolių kvailį, pelningai pardavusį veršiuko odą, labai dažna variantų pradžia (AT 1535 / 1.1.2.13.). Buitinėje pasakoje mirštantis tėvas liepia sūnums statyti tvartus: kiek į kiekvieno brolio tvartą gyvulių įeis, tiek šiam ir teks; kvailiui kliūva tik nususęs veršelis.

S. Daukanto tekste ši pradžia šiek tiek suderinta su dovanomis kapinėse: tarsi norima kiekvienam sūnui pridėti po bandą prie dalijantis gautų gyvulių.

Pasakos „Karalaitė ant stiklo kalno“ variante kvailys pagauna marių kumelę, ją pakausto deimantinėmis pasagomis ir užjoja ant kalno (DSPŽ 1 220). Kituose regionuose užrašytuose variantuose kvailys irgi atranda racionalių būdų, kaip patekti ant kalno: jis apvynioja žirgo kojas autais arba užmeta virvę ant karalaitės sosto ir ja užsliugia (Kerbelytė 1999: 247). Tai atvejai, kurie rodo stebuklinių pasakų epizodų buitines interpretacijas.

Anksčiau nagrinėtas pasakos „Kova ant tilto“ variantas (DSPŽ 3 382) užbaigiamas buitinės pasakos epizodu: stipruolis delnu užmuša daugusių ir prisiseiga užrašą „Vienu kirčiu keturiasdešimt galvų“. Šis epizodas visiškai nesiderina su tikro stipruolio įvaizdžiu.

Variantuose pasitaiko ir bereikalingų aiškinimų, kurie taip pat kenkia stebuklinių pasakų meniškumui. Pavyzdžiui, pasakos „Brolių ieškanti sesuo“ (AT 451 / 3.1.0.6.) varianto pabaigoje prie nekalbančios ir sudeginti pasmerkotos sesers atskuba žmonėmis virtę broliai ir pavogtieji vaikai. Sesuo ima kalbėti ir aiškina, kodėl ji nekalbėjo, pasako, kas pavogė jos vaikus, vienas sūnus aiškina, kaip balandėlis jį su broliu išmaitino (DŽT nr. 491). Šioje teksto vietoje nuosekliai vartojama rašto kalba; meniškumu ji nepasižymi. Tokių aiškinimų kur kas dažniau pasitaiko variantuose, kuriuos pateikėjai užrašo iš atminties: nematydami klausytojų reakcijos, jie tarsi kreipiasi į pasakų nepažįstančius skaitytojus, nes abejoja, ar jie gebės užpildyti vaizduotei paliktą erdvę.

Du tiriamojo laikotarpio pasakų variantai baigiami šiek tiek į etiologines sakmes panašiais aiškinimais. Viename jų sakoma, kad išdrabstyto raganos kūno gabalai užkritę ant medžių, bet drebulei mažiausiai tekę; dėl to ji iš pykčio dreba (KPBL nr. 48). Kitos pasakos pabaigoje teigiama, kad esančios trijų veislių katės: vienos viską pjauna, kitos pjauna peles ir žiurkes, o trečios žiurkių nepjauna (BsLPĮ 2, nr. 14). Šių aiškinimų analogijos nežinomos; tai gali būti pateikėjų improvizacijos.

Tekstuose aptinkama ir „modernių“ detalių. Apie toli esančio herojaus mirtį sesuo sužino, pamačiusi jo „atsimainiusį“ portretą (DŽT nr. 486). Kitoje pasakoje herojus turi „atramento“ ir popieriaus; jis liepia karaliui pasirašyti, kad daugiau nekariaus (DŽT nr. 488). Bokšte uždarytą karalaitę lankantis jaunikaitis surandamas pagal „malioriaus“ nupieštą svečio portretą (BsLPĮ 2, nr. 25).

Retą žanrų sąveikos atvejį aptinkame tekste „Karaliaus duktė su žalčiu apsižani-jo“ (DŽT nr. 487), kuri skelbėjai palaike savitu išpopuliarintos pasakos apie žalčio žmoną variantu (Grigas 1983: 37), o paaiškinimuose prirašė AT 425 A siužeto numerį. Tai tradicinė saktė, kuri vaizduoja, kaip mergina baudžiama už tai, kad maldai skirtą laiką praleidžia darželyje, niekaip neišsirinkdama tinkamų gėlių, – aplink jos kaklą apsvynioja žaltys. Pabaigoje žalčio odą nusimetęs angelas paaiškina, jog jis taip pasielgęs, *kad kiti taip nedarytų*, ir dingsta. Analogiškose saktėse mergina mišių metu uogauja miške / žmogus medžioja / vėžiauja ir kt. Papročio laužytojas įvairiai baudžiamas (Kerbelytė 2002: 141). Su pasaka Daukanto rinkinio saktė sieja tik tai, kad žaltys reikalauja pažado tekėti. Mergaitė net sutuokiama *su žalčiu*

bažnyčioje. Tai irgi keista detalė: pasakose tuoktis į bažnyčią vežama varlė, kiaulytė, šieno kupeta bei mergaitę vedantis ežiukas dar karietoje virsta žmogumi, o po jungtuvių jis vėl tampa gyvūnu. Taigi reikalavimas pažadėti tekėti – tik pasakos apie vedybas su gyvūnu reminiscencija (siužeto identifikuoti neįmanoma, nes panašus ar net visiškai toks pat elementarus siužetas randamas kelių kūrinių struktūrose).

Kaip matome, mėginimai suderinti skirtingų žanrų elementus viename kūrinyje pakenkė jų vientisumui, įvaizdžių darnai. Žanrų difuzijos atvejai rodo, kad Žemaičiuose XIX a. jau silpnėjo tradicijos kontrolė ir reiškėsi kūrinių gadinimo procesai.

Žemaičių pasakose yra lietuvių pasakoms nebūdingų elementų, perimtų iš kitų tautų kūrybos. A. Pogodino užrašytame pasakos apie varlę žmoną variante (BsL-PĮ 2, nr. 8) pabėgusi žmona randama sėdinti apkaustyta geležiniais lankais. Lankai nukrinta, kai vyras šeria žmonai per ausį. Iš teksto neaišku, kodėl nekalta žmona turi taip kentėti (paprastai kenčia žmonos ieškantis jos odą sudeginęs vyras). Daugkanto rinkinio variante, kuriame sudeginama vyro ežio oda, prieš dingdamas vyras *kur tik ranką dėjęs, čia vien gelžis paliko* – sukaustoma žmona taip, kad ji negali pajudėti. Suradęs jos vyrą, tėvas pasako, kad duktė *sunkumoj*; ežys liepia jai ateiti. Žmona suranda vyrą ir įvykdo sunkias užduotis (mariose susemia baltas putas, kartu su vyru perplaukia marias, pereina per ugnį, atpažįsta gandru ir arkliu paverstą vyrą), bet apie ją kaustančias geležis neužsimenama (DŽT nr. 490). Šiuos du epizodus padeda suprasti vengrų, rumunų, moldavų tradicijose užfiksuoti pasakos apie mergaitės vedybas su žalčiu / gyvate variantai. Kai vyro gyvūno oda sudeginama, jis išsižeidžia ir šeria žmonai per veidą – ji sukaustoma geležiniais lankais. Išbėgdamas vyras pasako, kad lankai nukris tik tada, kai žmoną palies jo ranka. Sukaustyta žmona negali pagimdyti kūdikio, ilgai ieško vyro, o suradusi prašo, kad šis ją paliestų. Tada lankai nukrenta, žmona pagimdo kūdikį (pvz., OUV nr. 2).

Pasakos „Karaliaus šuo“ (AT 449 / 1.2.1.10.) M. Davainio-Silvestraičio užrašytame variante aptinkama Rytų tautų pasakoms būdinga pradžia, dėl kurios kūrinio kompozicija tampa neįprasta. Brolis nušauna zuikį, jį iškepa, pusę suvalgo, bet stauga kita pusė zuikio pabėga. Brolis stebisi, o zuikis nubėgdamas pasako, jog jis dar labiau stebėtusi, jeigu pamatytų Joną Nelaimingąjį. Brolis suranda kumele ariantį žmogų. Tai Jonas Nelaimingasis. Šis paaiškina, kad kumelė – tai jo žmona, ir, pradėjęs nuo pabaigos, papasakoja visą savo vedybų su ragana ir virtimo gyvūnais istoriją (DSPŽ 3 102).

Šie ir anksčiau minėti kitų tautų kūrinių poveikio atvejai rodo, kad XIX a. Žemaičiuose buvo su kitų tautų pasakomis susipažinusių žmonių. Deja, mes nieko negalime pasakyti apie pažinties aplinkybes. Pasakų sekėjų pastangos praturtinti žinomas pasakas patikusiais kitų tautų kūrinių epizodais ne visada buvo sėkmingos, nes naujovių esmės jie iki galo nesuprato.

Reta pasakų formos ypatybė

XIX a. ir XX a. pradžios variantai teikia duomenų apie žemaičių pasakų poetikos ypatumus. XX a. antrojoje pusėje Žemaitijoje beveik neužrašoma pasakų, kuriose

būtų eiliuotų ir pateikėjų dainuojamų intarpų. Dėl to linkstama manyti, kad šiam regionui intarpai nebūdingi (Grigas 1983: 37). Vis dėlto XIX a. tekstuose eiliuotų intarpų esama. Kartais jie neišskirti grafiškai, bet lengvai atkuriamas eilavimas rodo, kad pasakojant šie teksto fragmentai turėjo būti bent išskiriami intonacijomis. M. Davainio-Silvestraičio vertimuose į lenkų kalbą visi eilavimu pasižymintys fragmentai pateikiami ir originalo kalba. Be to, dauguma tokių fragmentų panašūs į analogiškus aukštaičių ir dzūkų pasakų dainuojamus intarpus. Deja, aptariamų žemaičių pasakų rinkėjai niekur nenurodė, ar eiliuoti fragmentai buvo dainuojami, ar sakomi. Pateikiame XIX a. žemaičių tekstuose esančius ryškiausius eiliuotus fragmentus (remdamiesi analogijomis, kai kuriuos fragmentus sueilavome).

Norintis išsigelbėti berniukas taip kreipiasi į paukščius:

– *Gervinėli, žąsinėli,
Mesk man po plunksnelę –
Ir aš lėksiu drauge.*

DSPŽ 1 32

Devynių brolių sesuo vyksta pas brolius ir kreipiasi į savo kumelę:

– *Kur tawa diewin žirgaj,
Tynai mana diewin' brolej.*

Laikoma raganos tarnaitė sesuo gano brolių arklius ir verkia. Brolis klausia:

– *Ar cze litus lije,
Ar cze rasa kranta?*

Sesuo atsako:

– *Nej cze litus lije,
Nej cze rasa kranta –
Jūsų sesula gailjy werkie.*

KPBL nr. 48

Devynių brolių sesuo sėdi medyje, kurį graužia devyngalvis. Ji prašo paukščių, kad apie tai praneštų broliams. Varna nuskridusi tik sukranksi:

– *Kran kran, kažes šūds,
Kran kran, kiaulės šūds.*

Nuskridusi gegutė kukuoja:

– *Kukū, devyni broleliai,
Dešimta sejelė,
Balnokite žirgus, kukū,
Provykite strielbas, kukū,
Lakinkite kurtus, kukū.*

Sesuo girdi brolius atjojant:

– *Miškas dunda, pušis braška –
Ar ne mano broliai atjoja?*

DSPŽ 3 249

Lapė neša vištą, o ta šaukia:

*– Katin, katin, gelbėk mane –
Neša mane per aukštus kalnus,
Per žalias girias.*

Katinas groja prie lapės urvo:

*Šešta pati, šešta pati
Su penketu vaiku.*

DŽT nr. 462

Vėliau užrašytuose žemaičių pasakų variantuose eiliuotų ir net rečitatyvu tariamų intarpų taip pat retkarčiais pasitaiko. Šio poetikos elemento nykimą galima stebėti ir aukštaičių bei dzūkų pasakose: kartais intarpai tik deklamuojami, kartais jie sutrumpėja, keičiami neeiliuotais stabilios formos sakiniais, pagaliau dainuojami personažų monologai ar dialogai laisvai atpasakojami. Dėl to galima manyti, kad eiliuoti intarpai, kaip ir kiti archajiški folkloro požymiai, Žemaičiuose nyko anksčiau.

Išvados

XIX a. ir XX a. pradžioje Žemaičiuose užrašytos pasakos yra neatskiriama lietuvių nacionalinės pasakų tradicijos dalis. Beveik visi tuo laikotarpiu Žemaitijoje surinkti variantai priklauso tiems patiems kūrinių tipams, kuriems priskirti ir kitų Lietuvos regionų pasakų tekstai. Daugumos variantų siužetai darnūs, užrašytojai sugebėjo užfiksuoti autentiškus pasakų kalbos ir stiliaus ypatumus. Dalis tekstų užrašyta rašto kalba.

Esama regioninių repertuaro skirtumų: 1) kai kurių pasakų apie gyvūnus ir stebuklinių pasakų siužetų tuo laikotarpiu ir vėliau čia neužfiksuota; 2) XX a. išpopuliarintų stebuklinių pasakų XIX a. užrašyta vos po vieną kitą variantą, o vėliau aptikti jau iš knygų ir kitokių šaltinių išmokti netobuli atpasakojimai.

Tekstuose pasitaiko kitų Lietuvos regionų pasakose nesančių epizodų ir detalių. Savitų elementų atsirado dėl įvairių priežasčių: 1) dalį pasakų netobulai prisiminė asmenys, kurie rašė iš atminties; 2) dalyje stebuklinių pasakų variantų vartojami buitinių pasakų epizodai ir improvizacijos; 3) pateikėjai stengėsi praturtinti kūrinius kitų tautų pasakų fragmentais; užfiksuotas ir ištisas greičiausiai iš svetur perimtas kūrinys.

XIX a. užrašytuose tekstuose pasitaiko eiliuotų intarpų, kurie labai reti vėlyvuose žemaičių pasakų variantuose.

Analizuotų pasakų ypatumai leidžia teigti, jog pasakų sekimo tradicijos pokyčiai Žemaitijoje vyko pirmiau negu Aukštaitijoje. Ko gero, tai ypač lėmė kitokios žmonių gyvenimo sąlygos (čia gerokai anksčiau į vienkiemius išskirstyti kaimai) ir artimesni kontaktai su vakarų kaimynais.

ŠALTINIAI

- BLM – A. Baranowski. *Litauische Mundarten*, Bd. 1: *Texte*, Leipzig, 1920.
- BsLP – *Lietuviškos pasakos*, t. 1–2, surinko Jonas Basanavičius, Shenandoah Pa, 1898–1902.
- BsLPĮ – *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, įvadą parašė Leonardas Sauka, paaiškinimai Kosto Aleksyno, Leonardo Saukos, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 2), Vilnius, 1995.
- DSP – [M. Davainio-Silvestraičio rankraštis – lietuvių pasakų vertimai į lenkų kalbą], Lietuvos valstybės istorijos archyvas, fondas 1135, aprašas 10, nr. 179.
- DSPSO – *Pasakos. Sakmės. Oracijos*, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, Vilnius, 1973.
- DSPŽ – *Podania żmujdskie*, cz. 1–2, zebrał i dosłownie spolszczył Mieczysław Dowojna-Sylwestrowicz, Warszawa, 1894.
- DSPŽ 3 – [M. Davainio-Silvestraičio rinkinio *Podania żmujdskie*, 3 t., spaudai parengtas rankraštis lenkų kalba], Lietuvos valstybės istorijos archyvas, fondas 1135, aprašas 10, nr. 175.
- DŽT – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. 2: *Pasakos. Patarlės. Mįslės*, parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka, Vilnius, 1984.
- KPBL – J. Karłowicz. *Podania i bajki ludowe*, zbrane na Litwie, in: *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, t. 11–12, Kraków, 1887.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
- LPTK – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo kartoteka (sudarytoja Bronislava Kerbelytė)
- LRŠ – *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*, parengė Bronislava Kerbelytė, Vilnius, 1981.
- OUV – *Ungarische Volksmarchen*, herausgegeben von prof. dr. Gyula Ortutay, Budapest, 1961.
- RA – *Eigulio pasakos*, parengė Bronislava Kerbelytė ir Birutė Vanagienė, kn.: *Rietavo apylinkės*, parengė Vytautas Būda [ir kt.], Kaunas, 1992, p. 477–525.
- SchPP – *Pasakos apie paukščius. Žemaitische Tierfabeln*, herausgegeben von H. Scheu und A. Kur-schat, Heidelberg, 1912.

LITERATŪRA

- Grigas Kazys 1983. Simonas Daukantas ir lietuvių tautosaka, kn.: Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. 1, parengė Vytautas Jurgutis ir Bronė Kazlauskienė, Vilnius, p. 11–42.
- Kerbelytė Bronislava 1973. Mečislovas Davainis-Silvestraitis tautosakininkas, kn.: *Pasakos. Sakmės. Oracijos*, surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis, paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščinis, Vilnius, p. 5–39.
- Kerbelytė Bronislava 1976. Raseinių apylinkių pasakų raidos tendencijos, *LTSR MA darbai*, A serija, t. 4 (57), p. 127–135.
- Kerbelytė Bronislava 1999. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius.
- Kerbelytė Bronislava 2001. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 2: *Pasakos-legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą velnią. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo*, Vilnius.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius.

THE SAMOGITIAN FOLKTALES IN THE 19th CENTURY AND IN THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

BRONISLAVA KERBELYTĖ

Summary

The regional peculiarities of the old folktale variants recorded in Samogitia (*Žemaitija*) are discussed in the article. The article is based on 599 texts, but main attention is paid to the 282 variants of magic tales. All Samogitian variants belong to the same folktale types to which variants from other Lithuanian regions are ascribed. However, some types of animal and magic tales are not represented in Samogitia. The majority of variants have been recorded carefully and the authentic language of folktales is reflected in them. Some variants characterized by literary language have been written down by educated persons from their own memory. Some fragments and details found in Samogitian folktales are not represented in analogous variants from other regions. Some of them have been improvised by the collectors, some are fragments of jokes included into the magic tales and some have been adopted from foreign tales. Poetical insertions (in verse) are mainly found in the texts from the 19th century, being very rare in the Samogitian variants recorded later. It is concluded that the peculiarities of the texts appeared because the process of weakening of folktale tradition in Samogitia began earlier than in the eastern Lithuanian regions.

Gauta 2007-11-09